

L.A. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

**ՍԵՐՈՒՆԴՆԵՐԻ, ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՎԱՆԴՈՒՅԹՆԵՐԻ ԵՎ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ
ԶԳԱՑՈՒՄԸ ՆԱՐԻՆԵ ԱԲԳԱՐՅԱՆԻ «ԵՐԿՆՔԻՑ ԵՐԵՔ ԽՆՁՈՐ ԸՆԿԱՎ»
ԳՐՔՈՒՄ**

Ներկայացվել են հորվածը նվիրված է անվանի գրող Նարինե Աբգարյանի ստեղծագործության չորս հիմնական թեմաները՝ Հայրենիքի զգացում, մանկություն, հայ ժողովրդի պատմական ավանդույթներ և պատերազմ: Հենց այս չորս թեմաներն են, որոնք, թնջուկված ու միաձուլված նրա ստեղծագործություններում, դրանք դարձնում են ծակուտկեն, մտերիմ և այնքան անհրաժեշտ այսօրվա ընթերցողներին:

Առանցքային բառեր. Նարինե Աբգարյան, Հայրենիք, «Երկնքից երեք խնձոր ընկավ», պատերազմ, ստեղծագործություն, գրող:

L.A. SARGSYAN

**CONNECTION OF GENERATIONS, ARMENIAN TRADITIONS AND
SENSE OF MOTHERLAND IN NARINE ABGARYAN'S BOOK "THREE
APPLES FELL FROM THE SKY"**

The article is devoted to the four main themes in the work of the famous writer Narine Abgaryan: the feeling of Motherland, childhood, the historical traditions of the Armenian people and war. These very themes, intricately intertwined and merged in her works make them piercing, close and so necessary for all of us today.

Keywords: Narine Abgaryan, Motherland, "Three Apples Fell from the Sky", war, creativity, writer.

ՀՏԴ 398.8 :82-1(479.25)

Հ.Պ. ԿԱՐԱԳՈՒԼՅԱՆ

**ՄԱՐԴԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՄԱՅՐԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄՈՒՇԵՂ ԻՇԽԱՆԻ
ՊՈԵԶԻԱՅՈՒՄ**

Սկիզբի հայ գրականության մեջ առանձնահատուկ տեղ է գրավում Մուշեղ Իշխանի ստեղծագործությունը: Ներքին ճարտարապետությունը նրա բանաստեղծություններում ընդգծում է օտարության դեմ պայքարող և ազգային ու համամարդկային արժեքների ու իդեալների իրականացմանը ձգտող հայ գաղթականի կերպարը: Այս կերպարի մարդաբանական և գենետիկական վերաբերմունքի սահմանները դիտարկելիս բացահայտվում է նաև Մուշեղ Իշխանի մարդաբանական և գեղագիտական որոնումների հիմքը: Բանաստեղծ Իշխանի հոգում խնամքով պահպանված է նաև մոր կարոտը: Որպեսզի հայրենի հողն ավելի իմաստուն ու բովանդակալից դառնա, ժողովուրդը կռվի հայրենի հողի համար,

պետք է իր մեջ կենտրոնացնի մայրական բոլոր մասունքները: Այս միտքը, ինքնին հայտնագործություն լինելուց բացի, բանաստեղծ Իշխանի համար միաժամանակ դառնում է հավատքի խորհրդանիշ, քանի որ նրա որդիների մեկամաղձությունը նախապատմություն ունի նրա բաժանված ճակատագրում: Իշխանի բանաստեղծական ցիկլերում կարելի է տեսնել նաև աշխարհով մեկ սփռված հայի կերպարը, ով իր ուսերին է կրել աշխարհի բեռը, ով չի տեսել Մասիսը և տենչում է նրան, ով փնտրում է իր տունը: Նրա տողերում չկա ահավոր վրդովմունք և խոր բողոք, փոխարենը զգացվում է մարդկային ամենամեծ ողբերգության ազդեցիկ ուժը, որը դառնում է մնայուն ողբերգական պատմություն՝ պատմված «մեկ բերանից», բայց հանուն «ջարդից ցնցված մի ամբողջ ժողովրդի»:

Առանցքային բաներ. գեղագիտություն, քերթված, մահվան փիլիսոփայություն, տեսիլք, իրականություն, բանաստեղծ, ժողովածու, սփյուռքահայ գրականություն:

Ներածություն: Պատկերի, լեզվի ու զգայությունների նորություններով սփյուռքահայ բանաստեղծության մեջ իր բանաստեղծական արվեստով ուրույն տեղ ունի Մուշեղ Իշխանը: Իշխանի առաջին քերթվածը տպագրվել է 1932 թվականին «Հայրենիք» ամսագրում, առաջին՝ «Տուներու երգը» բանաստեղծական ժողովածուն լույս է տեսել Բեյրութում՝ 1936 թվականին: Հայաստանում Մուշեղ Իշխանի քերթվածները առաջին անգամ տպագրվել են գրականագետ Վազգեն Գաբրիելյանի կազմած «Սփյուռքահայ բանաստեղծություն» անթոլոգիայում (ԵՊՀ հրատ., 1981, 18 բանաստեղծ. և փոքրիկ կենսագրական), իսկ առանձին գրքով Իշխանն առաջին անգամ հայրենիքում ներկայացվել է 1990 թվականին՝ «Երկեր» ժողովածուով ու կրկին Վազգեն Գաբրիելյանի նախաձեռնությամբ, որի կազմմանն ու ձևավորմանը մասնակցել ու աջակցել է նաև Մուշեղ Իշխանի երևանաբնակ քույրը՝ Հուրիկ Ճենտերեճյանը: Սույն ժողովածուում ընդգրկվել են Մուշեղ Իշխանի լավագույն գործերը, պահպանվել է ժամանակագրությունը: Ժողովածուն ստեղծվել է Իշխանի պոեզիայի գերակշիռ արժեքավոր հենքին, իսկ մասնակի կրճատումներն արվել են սոսկ ծավալային նկատառումներով: Մուշեղ Իշխանը հեղինակ է նաև «Տուներու երգը» (1936), «Կրակը» (1938), «Կեանք ու երագ» (1949), «Ողջո՛ւյն քեզ, կյանք» (1958), «Ոսկի աշուն» (1963), «Տառապանք» (1968), «Արեամար» (1986), «Իրիկնայոյս ռումբերու տակ» (1991), «Ուխտագնացություն» (1994), «Նամակ Կաղանդ պապային» (1999) քնարախոհական բանաստեղծական ժողովածուների, «Հայաստան» (1946) քնարական պոեմի:

Մարդեբրգությունը: Մուշեղ Իշխանը «Տառապանք» ժողովածուի համար որպես բնաբան ընտրել է արաբ բանաստեղծ և փիլիսոփա Աբու Էլ Ալա Էլ Մաարիի (973- 1057)՝ «Մենք կը տառապինք: Եվ ասիկա միակ բանն է, զոր վստահ գիտենք» հայտնի տողը, որը հանգեցնում է գաղափարին, թե Իշխանն իր ժողովածուի խորագիրն ընտրել է՝ հետամուտ Մաարիի աներկբա իմաստությանը: Մարդը Մուշեղ Իշխանի պոեզիայում կենսաբանորեն ու պատմականորեն ձևավորված

աշխարհաքաղաքական սուբյեկտն է, աշխարհաքաղաքացի հայը, ով, որպես լիիրավ գոյություն, ամփոփում է կենսաբանական, հոգեբանական ու բարոյագիտական, իմացաբանական, մշակութաբանական ու սոցիալ-քաղաքական գաղտնագրերը: «Տառապանք» ժողովածուի ամբողջականության տիրույթում մարդուն դիտարկելիս հայտնաբերում ենք մեթոդաբանական այն հիմքը, ըստ որի՝ հնարավոր է ոչ միայն տեքստի առանձին հատկանիշների ուսումնասիրությունը, այլև մարդու՝ որպես մարդագիտական սուբյեկտի՝ համամարդու բացահայտումը, ում սպառնում է արմատի քայքայումը, ում սպառնում են անհող-անհայրենիք թափառումները: Այս համատեքստում՝ ժողովածուի ներքին տեղաշարժերն ընդգծում են ազգային և համամարդկային արժեքների ու իդեալների կենսագործմանը հետամուտ և ուժացման վտանգի դեմ պայքարող տարագիր հային, ում մարդաբանական ու գենետիկական հարցադրումների տիրույթում դիտարկելիս՝ բացահայտվում է նաև Մուշեղ Իշխանի մարդաբանական գեղագիտական որոնումների հիմքը: Ժողովածուում ընդգրկված բանաստեղծություններում սփյուռքահայ պոետի և ազգապահպանի էությունն է, նրա գիրը ուղղորդող հոգևոր-բարոյական առանցքային դրույթերի գիտակցությունը, ու նաև՝ դրանք տեսականորեն ու գործնականորեն իրագործելու հետևողականությունը: Ժողովածուի՝ գրեթե բոլոր քերթվածներն իրենց ներքին տիրույթներում ամփոփում է ջարդերի ու նահատակությունների ճանապարհներով անցած հայի տառապանքը: Ցեղասպանների ոճիրը խափանել է երազը, սակայն Իշխանի կերպարը՝ որպես հայ մարդ, հպարտ է և ունի սեփական ինքնության գիտակցությունը: Իշխանի՝ կենսականությամբ շնչող քերթվածներում կան հերոսական խոյանքներ, պայքարի ու ընդվզման հզոր ոգի, ապագայի հավատք, ստրկության լուծը թոթափելու փորձ: Նրա ցավն ու տառապանքը, կորուսյալ հայրենիքի կարոտն ու պաշտամունքը, ուժն ու փառքը համամարդկային են.

Սիրտս կ'արյունի աշխարհի ցավով,
Որքա՞ն տառապանք, Աստվա՛ծ իմ, չորս դիս,
Կյանքի դաշտերեն փչող ամեն հով
Հառաչ ու կսկիծ կը զարնե դեմքիս:

Անմեղ զոհերու արյունով եռուն
Հողը ոտքիս տակ կը մնա միշտ թաց,
Եվ նոր ոճիրներ, իմ շուրջն ու հեռուն,
Կը ծնին մարդիկ՝ արյունով հարբած [1, էջ 187]:

Սույնը ուղերձ է, որով բանաստեղծը դիմում է պարզ ու աննահանջ, բայց և միաժամանակ տարօրինակ, անհասանելի ու անհասկանալի մարդուն, դիմում է ցավի ու հավատքի, սուգի ու «տմույն» արցունքների քողից անդին արշալույսին նայող մարդուն՝ «Կը խարխափես և խավարին չես հավատար», «Կը տառապիս և վշտերուդ չես հավատար», «Կը խեղդվիս՝ շղթաներուդ չես հավատար», «Ցավեդ կ՞ ոռնաս և ցավերուդ չես հավատար» [1, էջ 228]: Մահվան անմիջական շունչը տարբերակող բանաստեղծի արտասովոր այս ապրումը միտում է հավերժական իմաստնության, ինչը սոսկ կենսափորձի տիրույթում չէ, այլ վեր է կյանքի ու մահվան փիլիսոփայությունից, առավել հանդուգն ու անվերապահ է, ինչպես Պետրոս Դուրյանի պոռթկացող տառապանք-ցասումը, որով նա հանդգնում էր դիմելու Աստծուն: Հոգու լույսերը, սակայն, չեն մարում, ու բանաստեղծը անեճք չունի իր շուրթերին.

Տարօրինա՛կ, տարօրինա՛կ մարդ արարած,
Քու ձեռքերով հողին կուտաս կյանքեր ծաղկած,
Կ՞ զգաս դեմքիդ մահվան քամին և հողմավար
Կ՞ իյնաս անշունչ, սակայն մահվան չես հավատար...[1, էջ 228]:

Մարդը Իշխանի պոեզիայում բնության անտրոհելի մի ատոմ է, ով մշտապես տիեզերական համակարգայնության ու հավերժական պտույտ-դարձումում է: Իշխանը որոնում է մարդու հոգու հավերժացումը: Նա երգում է տառապանքի վիհերում գալարվող ու միևնույն ժամանակ նույն տառապանքի լեռն ի վեր աղոթքով ու երգով ելնող բազմաչաչար, բայց «վիշապահաղթ ադամորդու» աննկուն ոգին.

Կը սիրեմ քեզ, Ադամորդի՛,
Կուրծքեդ արյուն երբ կը հոսի,
Աչքեդ՝ արցունք, ցավ ու կրակ,
Շրթունքներուդ՝ այրող պապակ,

Կ՞ երգես աղոթք ու մեղեդի,
Կ՞ երգես կյանքի փառաբանանք
Եվ լեռն ի վեր տառապանքի
Դուն կը մնաս այդպես ոտքի [1, էջ 229]:

«Տառապանք» ժողովածուով Իշխանը բացահայտում է հողեղեն և աշխարհիկ կյանքի ունայնությունը, մոտենում համաստվածության գաղափարին, տիեզերական անվախճանական շարժումին, ուր նախասկիզբը ես-ն է, անդինը՝

Աստված: Ժողովածուի նյութը խիտ է, անպարագիծ, ոգին՝ սահմանագերծ, որի միջոցով էլ Իշխանը փոխանցում է նյութը՝ ձևից իմաստը, տեսիլքից՝ խորհուրդը, անհունից՝ իրականություն ու իրականությունից՝ դեպի գաղափար: Իշխանը բանաստեղծ է և փիլիսոփա: Նա արվեստագետ է, ով մտածում է, խորհում ու տառապում՝ մերձենալով տիեզերքից տրվող տեսիլքներին: Իշխանը խոհի բանաստեղծ է: «Տառապանք» ժողովածուում տեղ գտած քերթվածները մտքի և հոգու միասնականության արդյունք են, որոնց միջոցով նա բերում է կյանքի ու մահվան փիլիսոփայության, ունայնության ու հավերժության խորհուրդները, իրականություն-ցնորքի մեջ որոնում է մարդուն.

Յնորք է գուցե մեր շուրջ ամեն բան,
Աչքերը մարդուն՝ խաբկանքի պաստառ,
Անցքերն աշխարհի՝ լոկ շարժանկար,
Յնորք է գուցե մեր շուրջ ամեն բան [1, էջ 228]:

Խոհափիլիսոփայական պատկերների ընդգրկունությունն ու տարողությունը, դրանց խորհուրդն ու խորքը ժողովածուում դառնում են ընթերցումի գլխավոր տարրեր՝ բնորոշելով Իշխանի բանաստեղծության՝ ժամանակի տիրույթում մնալու, գրվածքին կենսականության և ընթերցողին էներգիա հաղորդելու էական հարցերը: Նյութը ու պատկերները ներծույլ են Իշխանի քերթվածներում՝ գույների թանձրությամբ ու ձայների ներդաշնակ կերպափոխությամբ: Երևակայության թռիչքով Իշխանը սովորական մահկանացուին տանում է անհասանելի իմաստասիրության բարձրագույն ոլորտները, որոնք անտեսանելի, սակայն կարևոր լույս են սփռում նրա կյանքի ու հոգեկան բախումների վրա՝ երբեք չխախտելով բնականության ու բանականության օրենքները: Իր ամբողջության մեջ «Տառապանք» ժողովածուն անմահության ու անհունության հասնելու ճգտում է, մարդու՝ որպես բարձրագույն բանական էակի ուղեորոնումն է՝ աննյութեղենության ու ոգեղենացման, անձ-տիեզերականություն ներդաշնության ճանապարհին: Այդ կերպ՝ Իշխանը խորշում է կենցաղից, նյութից ու նյութականությունից՝ ամեն ինչ հասցնելով ոգու տիրույթ: Նա ոգու բանաստեղծ է.

Երբ հանդիպինք օր մը հանկարծ մենք իրար,
Աստղաբնակ իմ եղբայր,
Ու երբ սիրով նստինք սեղան միասին,
Երկու լեցուն բաժակի շուրջ աստղային,
Ինչպե՛ս պատմեմ, որ հասկանաս ամեն բան,
Որ մեր երկրին մեջ էր Ադամն ու Եվան,
Որ կը կոչվինք մենք հոն ՄԱՐԴ,

Մեր մեջ ունինք շունչն Աստուծո սրբավանդ,
Ունինք հոգի բանական
Եվ մենք ենք տերն ու արքան
Բոլոր շնչող, բոլոր թռչող կենդանյաց [1, էջ 216]:

Մուշեղ Իշխանի բանաստեղծությունները կյանքի, մահվան ու հավերժության գաղափարներով ամփոփ իմաստասիրական հարցադրումներ են, որոնց պատասխանները չունի և ոչ մի մահկանցու: Իշխանի «Տառապանք» ժողովածուն ձևով ու արվեստով առանձնահատուկ է: Ժողովածուի ամեն մի էջում գրողը ստեղծում է լույսի ու ստվերի դաշնությունը, թանձրացնում իրականության զգացողությունը՝ նրանում ամփոփելով համամարդկային հույզեր ու զգացողություններ: Ու մահը նրա քերթվածներում ոչ թե մահկանացուական կյանքի ավարտն է, այլ՝ անմահության ճանապարհը: Ըստ նրա՝ մարդկային կյանքը տիեզերական արարչագործության, հավերժականության ու ոգեղենացման ճանապարհն է՝ ես-ից՝ ընդհանրականը, շոշափելիից՝ անշոշափելին, նյութեղենից՝ ոգեղենություն: Նա տերն է այդ գաղափարի ու չի վախենում մահից:

Մահը միշտ կար, երբ կ՞երթայինք միասին,
-Հուղարկավոր վշտահար
- Մահվան զոհեր հանձնելու սև սա հողին,
Սակայն չէի հավատար:
Իսկ երբ հանկարծ, օ՛, ահավոր առեղծված,
Դեմքիդ վրա զայն տեսա,
Ինձի, ավա՛ղ, ըսին աչքերդ սառած,
Թե իսկապե՛ս մահը կա ... [1, էջ 191]:

Գրականությունը իրականության ճանաչողությունն է, ու ամեն գրող այդ իրականությանը մասնակից է իր հոգևոր աշխարհի ու կարողությունների չափով: Այս իմաստով Մուշեղ Իշխանի «Տառապանք» ժողովածուն բովանդակությամբ ու արվեստով անօրինակ է: Մուշեղ Իշխանը ինքնատիպ հեղինակ է: Նա գրում է ոչ թե անձնական, այլ առավելապես ազգային ու համամարդկային ապրումների ու հույզերի մասին: Դրանք հեղինակի էությունից անջատվող անանձնական ու կերպափոխվող արձագանքներ ու թրթիռներ են: Խոհի ու պատկերի միասնությունը՝ գրի իրականությունը, գրողն ամփոփում է բառերում: Իշխանի քերթվածներն ունեն մնայուն արժեք ու իրենց ներքին տիրություն կրում են նրբաճաշակ արվեստագետ-բանաստեղծի ոգին ու իմաստասերի միտքը: Մարդկային բարոյա-հոգեբանական ըմբռնումներն ու աշխարհայեցողությունը Իշխանը գեղարվեստականորեն մարմնավորում է պոետիկական միջոցներով: Դրանք նրա սեփական

էության ու խառնվածքի ծնունդ են: Իշխանը կարողանում է թափանցել մարդու ներաշխարհը, զննել քնարական կերպարի ու իրականության բարդ կապերը՝ հասնելով խորքերը: Սույն հարցերը պոետիկայի և գեղարվեստական արտահայտչաձևերի ոլորտում խիզախող հեղինակի հավակնությամբ չեն լուծվել, քանի որ նա միշտ էլ ձգտել է նոր ու թարմ միջոցներ փնտրել, գտնել ասելիքը ընթերցողին մատուցելու ոչ կաղապարված եղանակներ: Իշխանի պոեզիան անշփոթելի է: Կառուցվածքային ձևերն ու հնարքները ինքնատիպ են, մտածողության արտահայտման կերպերը՝ յուրօրինակ ու հետաքրքիր: Ոճը պարզ է, թեպետ մտածողությունը միտում է փիլիսոփայական ակտիվ ներթափանցումների: Աշխարհաճանաչողությունն ընդգրկում է մի կողմից՝ մարդու զգացողությունների հակասականությունը, մյուս կողմից՝ ընդհանրացնում է մտքերը:

Մայրերգությունը: «Կյանքը հին հռովմեական ճանապարհի վրա» ինքնակենսագրական վեպում Վահան Թոթովենցը կերպավորում է մորը որպես բարության, խոնարհության, աստվածապաշտության ու քրիստոնեական հավատքը կրողի. «Կոծում են հողմերը: Աշխարհը ցուրտ է: Փակեցե՛ք դուռը աշխարհի դեմ: Բայց մայրս ժպտում է մեր կապույտ լեռներից բարձրացող արևի միջից, տեսնում եմ նրա ծամերը արևի շողերին խառնված և լսում եմ նրա շողերի ձայնը: Եվ բացվում է մի մե՛ծ առավոտ, որի թևերը ոսկեզօծում են իմ հոգու մռայլ ափունքները» [1, էջ 216]:

Մի նուրբ նմանություն կա Վահան Թոթովենցի ու Մուշեղ Իշխանի՝ հարազատների հանդեպ տաճած սիրո միջև: Մուշեղ Իշխանը մեկ անգամ է տեսել մորը: Նրա մայրը, Թոթովենցի մոր պես, հավատավոր է, բարեպաշտ, նրբազգաց ու սիրառատ: Թոթովենցյան արևի ու լույսի տենչանքը կամ պոետական մետաֆորը Իշխանի մոտ զարգանում է համազոր թափով, քանի որ միայն մորն ունի հավատավոր ու լուսավոր այս աշխարհի լույսի տակ: Խնդիրն այն չէ լույ, որ երկու արվեստագետներն էլ չափազանց քնքշորեն են արտահայտում սերը մոր հանդեպ, այլ այն, որ երկուսի մոտ էլ մայրը, հայրը և մյուս հարազատները խոր հետք են թողել: Նրանց աշխարհաճանաչողության հիմքում էական մի կողմնորոշում է. այդ անդրադարձումներում Իշխանը հասնում է կարծես ներքին մի խաղաղության, ինչպես Թոթովենցը, երբ գրում է Միսաք Մեծարենցով պատանեկության տարիներին ունեցած հափշտակության մասին՝ «Երբ մրսում եմ այս աշխարհում, մեծ պատանի՛, գրկում եմ քո երգերը, և ահա արևը, քո երգած արևը սուզվում է իմ ցուրտ հոգու մեջ կաթիլ առ կաթիլ» [2, էջ 386]:

«Մամիկը» քերթվածում Իշխանը պատկերում է տոհմիկ հայ կնոջը, նրա բարությունն ու շնորհները՝ ամբողջացնելով ու մանրամասնորեն գծագրելով նրա առաքինությունն ու առանձնացնելով հատկանիշներ, որ բնորոշում են որդեկորույս հայ մամիկին.

Մենավոր խուցին մամիկը մենիկ - գաղտնի՛ք է, գաղտնիք
- Թե ինչպե՛ս կ՞ ապրի շուքի պես անձայն,
Սպիտակահեր և կորաքամակ
Իբրև ուրվական:
Ո՛չ օճախ ունի և ո՛չ ալ ճրագ,
Կյանքին դեմ փակած դուռ ու պատուհան,
Իր խուցը թշվառ սպասման կայան,
Մինակ, միս մինակ,
Կ՞ սպասե մահվան... [1, էջ 192]:

Պոետական այս միջոցներով ահա Իշխանը կերտում է արշիլգորկիական մի բնավորություն, որն իր ներքին տիրույթում խտացնում է անանձնական, բայց խորունկ այն ներհակությունը, որ գոյություն ունի բանաստեղծ-իրականություն միջակայքում: Իրավամբ՝ մայրերգու հզոր բանաստեղծներից՝ Շիրազից, Իսահակյանից հետո դժվար է նորն արարելը հայ պոեզիայում, քանի որ մայրական խոհը և ապրումը այս երկու հզորների պոեզիաներում աստվածաշնչյան իմաստնության ու փիլիսոփայության, մայր հողի խորհրդանիշի ու կատարելության գաղտնիքի հայտնաբերումներ են: «Մայրս թաղվեցավ հայ հողի մեջ, հողն ալ քիչ մը անուշցավ», - գրում է Մուշեղ Իշխանը՝ ամփոփելով եկեղեցու զանգակի ու խունկի կախարդանքով արբած մանկության հիշատակները, մտածումներն ու զգացումները, ասդինից անդին ձգվող հոգու տագնապը: Մանկության այսօրինակ տպավորություններն ու հուշերը ապրում են Մուշեղ Իշխանի քերթվածներում՝ դառնալով երգ ու սեր, բանաստեղծությամբ վերածնվող գեղանկարներ: Մայրական սերն ու կարոտն անթելված են Իշխան-բանաստեղծի հոգում: Ու որպեսզի հայրենի հողը դառնա ավելի իմաստուն ու խոհական, որպեսզի հայրենի հողի համար պայքարեն, ուրեմն այն պետք է ամփոփի մոր նշխարները: Սույնը գաղափար է, որ, հայտնագործություն լինելուց զատ, Իշխան-բանաստեղծի հավատամքն է, քանի որ որդիական նրա կարոտը երկատված ճակատագրի նախապատմությունն ունի: Երազները, իղձերը, մայրական սերը սովորական պարզունակ շրջանակներ չեն Իշխանի բանաստեղծություններում, ինչպես հաճախ հանդիպում ենք այլոց մոտ, այլ՝ հուզումների, զգացումների ու անսպառ սիրո աղբյուր: Ավելին, Իշխանն այդ զգացումներն ու ապրումները միավորում ու հաղորդում է տիեզերք՝ դառնալով նրա անբաժանելի մասնիկը: Մոր հանդեպ անօրինակ սերը Իշխանի հոգում է ու հաճախ հասնում է երկյուղած պաշտամունքի՝ դառնալով որդիական արբեցում: Նրա համար մայրը «անսպառ գանձարան» ու «մշտազանգ ավետիս» է, ով արթնացնում է կյանքը «կենսառույգ դարերում»՝ «Բայց դուն մեր տունն ես ամբողջ, մեր անցյալին չափ անհուն, Դուն անսպառ գանձարան և մշտազանգ ավետիս, Դուն անձանոթ լուսաղբյուր մեր կենսառույգ դարերուն, Որուն հատնում հորդաբուլն՝ եղավ աճումը կյանքիս»: «Հայ մամիկին

աղոթքը», «Իմ տուն, իմ մայր», «Մամիկը», «Մայրիկիս» և այլ քերթվածներում մայրական սերը նա միահյուսում է Հայաստանի պատկերին՝ կերտելով նրա «անուշնալու, սրբանալու, ավելի հայանալու» զարմանալի պոետական վիպասքը: Դրանցում հայրենիքի պատկեր-խորհրդանշանը Մուշեղ Իշխանը դարձնում է իր պոետական ճանապարհի գլխավոր բաղադրիչը, ու երբ մոր «խնկաբույր հոգին» խառնվում է պապերի «լուսապսակ սուրբ հողին», հողը «քիչ մը ավելի» է սրբանում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. **Իշխան Մուշեղ**, Տառապանք, 1968, Անթրիլիս, Կաթողիկոսութիւն Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, էջ 8: Նույնը՝ Իշխան Մուշեղ, Երկեր.- Եր., «Նաիրի» հրատ., 1990:
2. **Թորոպէնց Վ.** Երկեր երեք գրքով, Գիրք 1.- Եր: Սովետական գրող, 1988.- էջ 386-387:

А.П. КАРАГУЛЯН

ПЕСНИ О ЧЕЛОВЕКЕ И МАТЕРИНСТВО В ПОЭЗИИ МУШЕГА ИШХАНА

В армянской литературе диаспоры особое место занимает поэт Мушег Ишхан. Внутренняя архитектура в его стихах подчеркивает образ армянина-эмигранта, который борется против отчуждения и добивается осуществления национальных и общечеловеческих ценностей и идеалов. При рассмотрении пределов антропологической и генетической установок этого образа выявляется основа антрополого-эстетических поисков Мушега Ишхана. В душе Ишхана-поэта бережно хранится также тоска по матери. Чтобы родная земля стала более мудрой и осмысленной, чтобы народ сражался за родную землю, она должна сосредоточить в себе все материнские реликвии. Эта идея, помимо того, что является сама по себе открытием, вместе с тем становится символом веры для Ишхана-поэта, так как его сыновья – тоска – имеют предысторию в его раздвоенной судьбе. В поэтических циклах Ишхана виден также образ рассеянного по всему свету армянина, взвалившего мировое бремя на свои плечи, не видевшего Масиса и тоскующего по нему, который находится в поисках собственного дома. В его строках нет грозного негодования и глубокого протеста, вместо этого ощущается влиятельная сила величайшей человеческой трагедии, которая становится непреходящей трагической историей, рассказанной из одних уст, но от имени целого народа, сотрясенного резней.

Ключевые слова: эстетика, стихотворчество, философия смерти, видение, реальность, поэт, сборник, литература армянской диаспоры.

H.P. KARAGULYAN

SONGS ABOUT MAN AND MOTHERHOOD IN THE POETRY OF
MUSHEGH ISHKHAN

The poet Mushegh Ishkhan has a special place in the literature of the Armenian diaspora. The internal architectonics of his poems emphasizes the image of an Armenian emigrant who fights against alienation and achieves the realization of national and universal values and ideals. When considering the limits of the anthropological and genetic attitudes of this image, the basis of the anthropological and aesthetic searches of Mushegh Ishkhan is also revealed. Ishkhan – the poet also cherishes longing for his mother. And in order for the homeland to become wiser and more meaningful, and the people fight for their homeland, it should concentrate all the maternal relics. Apart from being a discovery, this idea is also a symbol of faith for Ishkhan – the poet, since his sons' longing has a background in his bifurcated fate. In the poetic cycles of Ishkhan, one can also see the image of Armenians scattered all over the world, who have shouldered the world's burden on their shoulders, who have not seen Masis and are yearning for it, who are in search of their own home. In his lines, there is no formidable indignation and deep protest, instead, the influential force of the greatest human tragedy is felt, which becomes an enduring tragic story, told – from one mouth, but on behalf of a whole people shaken by the massacre.

Keywords: aesthetics, poetry, philosophy of death, vision, reality, poet, collection, literature of the Armenian diaspora.

ՀՏԴ 81'371:81'373.423

Վ.Մ. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ԲԱԶՄԻՄԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՀԱՄԱՆՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ. ԶԵՎԱԿԱԶՄԱԿԱՆ
ՏԱՐԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Քննվում են արդի գրական արևելահայերենի բազմիմաստ բառերի իմաստային այն առումներն ու այնպիսի համանուն բառեր, որոնք դրսևորում են քերականական, մասնավորապես՝ հոլովման ու հոգնակիակազմության տարբերություններ: Հայ լեզվաբանության մեջ ընդունված է նշված բնույթի համանունները անվանել մասնակի կամ հարաբերական համանուններ՝ ի տարբերություն բացարձակ համանունների, որոնք նույնանուն են նաև քերականական ձևերով: Դիտարկվում են այդպիսի բառերի ձևակազմական տարբերությունները: Դա կարող է նպաստել հնարավոր վրիպումներից ու սխալներից խուսափելուն:

Առանցքային բառեր. արդի գրական արևելահայերեն, բազմիմաստ բառեր, համանուն բառեր, ձևակազմական տարբերություն, քերականական ձև, հոլովում, հոգնակի թիվ:

Ներածություն: Համանունությունը լեզվական իրողությունների ձևային (թե՛ արտասանության և թե՛ գրության տեսանկյունից) նույնությունն է, իսկ բազմիմաստությունը՝ միևնույն բառի մեջ իրար հետ կապված մեկից ավելի իմաստ-